

MAIRONIS

TIKĖJIMO IR VILTIES POEZIJA

Maironio gimimo 120-osioms sukaktuvėms

Ką Maironis reiškia dabarties kartoms, dabarties gyvenimo būdui?

Kartais atrodo – nedaug. Atrodo, kad jis sustingęs vadovėlių puslapiuose, gana miglotose kūrybos nuotrupose, retkarčiais užkliūvančiose atmintyje, ar girtais balsais traukiamuose posmuose.

Bet taip tik atrodo. Užtenka progos išsiplėsti iš buities kasdienybės, susikaupti ir įsiklausyti į save, kad pajustumė, kaip giliai mumyse gyvena Maironis.

Prie Maironio kūrybos ateiname kaip prie šaltinio. Iš pradžių jo vanduo gali pasirodyti be skonio, pernelyg prėskas prie aštresnių rafinuotesnių gėrimų pripratusiam gomuriui. Bet šie gėrimai atsibosta ir tada įvertiname tyrą, skaidrų šaltinio vandenį, suprantame, kad niekas taip neatgaivina, nenumalšina troškulio, kaip jo gryna, skaidri versmė.

Buvo laikas, kai auganti lietuvių poezija griežtai nusigrėžė nuo Maironio – tai neišvengiamas gyvos, dinamiškos literatūros žingsnis. Be kita ko, tada buvo sakoma, kad Maironio poezija esanti pernelyg elementari, t. y. pernelyg nesudėtinga, aiški, paprasta – tokia ji atrodė jaunesnėms kartoms, siekusioms komplikotumo ir rafinerijos, kurių patirtį privalo pereiti moderni literatūra. Bet *elementari* reiškia ir ką kita – pirmapradė, susiliečianti su būties šaknimis, su grynųjų esmių sfera. Šia prasme Maironio poezija tikrai elementari. Poeto talentas joje prabyla iš tiesų su pirmaprade jėga: be jokių įtikinėjimų ar įrodinėjimų jis pavergė tautą, jo įtaigumui prasivėrė visų širdys, Maironis tapo poetiškumo esmės reiškiu ir etalonu.

Šis talentas pasireiškė pirmiausia kalbos sferoje. Poetinio žodžio galimybes didėjo ir vystėsi kelis šimtmečius, o Maironio kūryboje jos prasiskleidė staiga – iki tol neregėtu grožiu ir ryškumu. Amžininkai su džiaugsmo ašaromis gėrėjosi, koks melodingas, vaizdus ir įtaigus gali būti lietuviškas poezijos žodis. Maironis sukūrė tokius įvaizdžius ir metaforas, tokį žodžio skambumą ir ritminį įvairumą, kuriuo galėjo išsakyti dvasinio žmogaus gyvenimo vyksmą ir dramatiškumą. Savo poezijoje jis ne tik aukštino gimtąją kalbą, bet ir atskleidė jos meninę potenciją. Kalbėjo apie tokius dalykus, kurių ištartį ir pavadinti iki jo niekas nemokėjo ir net nebandė. Maironis rado žodį, kuriuo, anot Hėgelio, siela atsiveria visa pilnatve, su kančia ir laime, sielvarto gelme ir džiaugsmo ekstaze, svajonės dvelksmu ir herojiško pasiryžimo mostu. Siela, kuri suvokia daugiopius savo ryšius su pasauliu, iš kurių svarbiausias – ryšys su tėvyne.

Antrasis Maironio talento aspektas ir yra ypatingas jautrumas tam, ko reikalavo laikas. Lietuvių tauta buvo valstiečių tauta, valstiečių, kurių žmogiškoji orientacijos sistema rėmėsi daug šimtmečių nesikeičiančia tradicija: iš kartos į kartą paveldimomis etinėmis, religinėmis, meninėmis tradicijomis. Ir kai XIX a. antroje pusėje visa gyvenimo sankloda ėmė keistis neregėtai sparčiai ir intensyviai, kai iš esmės kito šio valstiečio ir jo į mokslus išėjusio vaiko situacija pasaulyje, prasiplėtė horizontai, tuomet kolektyvinėje tradicijoje ištirpusį asmenį pakeičia savo subjektyviojo pasaulio vertę suvokiantis individas, statišką ir uždarą valstiečio pasaulį – atvira ir dinamiška tautos istorijos tėkmė. Suvokti ryšį su tauta, o tautą kaip atramą jo paties egzistencijai tapo aktualiausiu žmogaus poreikiu. Būsimas Maironis šitai pajuto visu bundančio talento imlumu ir galinga intuicija. Jo negąsdino ir netrikdė tai, kad Lietuva buvo išbraukta iš pasaulio žemėlapių, o lietuviai buvo laikomi mirštančia tauta.

Šeštos klasės gimnazistas, jis pradeda rašyti Lietuvos istoriją, kurią užbaigia seminarijos antrame kurse. Jį pagauna tautinio atgimimo banga, ir jis žino, kad tautos istorinio kelio įsisaugojimas, gyvas

santykis su tautos praeitimi yra vienintelė patikima, o drauge būtina atrama dabarčiai ir ateičiai.

Išsipildo XIX a. pirmoje pusėje išsakyta I. Kraszewskio (Kraševskio) pranašystė: „Nežinau kada, bet tikrai gims lietuvis, kuris Donelaičio kalba giedos apie Lietuvą savitai, nieko nemėgdžiodamas“ (*Studia literackie*, Wilno, 1842).

Maironio giesmėje apie Lietuvą, jos istorinę praeitį buvo svarbūs du dalykai. Viena – jis iškelia herojinius praeities momentus ir juos aktualizuoja, taigi eina Daukanto ir Valančiaus pėdomis. Kaip ir jie, Maironis supranta, jog ką tik iš baudžiovos išsivadavusiam valstiečiui reikia padėti atitiesti vergystės amžių sulenktą nugarą, reikia ugdyti ir stiprinti žmogiškos vertės supratimą, pasitikėjimą savo jėgomis ir galimybėmis, formuoti vergystės ir menkumo kompleksų prislėgtą žmogų herojiškais pavyzdžiais. Tam tarnavo Daukanto pasakojimai apie lietuvių kovas ir pergales kare su kryžiuočiais, jo išversti K. Nepoto *Gyvenimai didžiųjų karvedžių*. Herojišką mirtį už savo įsitikinimus aukštino Motiejus Valančius *Šventųjų gyvenimuose* ir politinėse anticarinėse brošiūrose, kuriose kritusiems kovoje prieš carinį smurtą jis žadėjo šventųjų kankinių vainiką ir amžiną garbę danguje. Tokiais pat herojiškais tonais skamba ir Maironio poezija, aukštinanti didelius protėvių žygius ir jų šlovę:

*Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
Ties Žalgiriu priešus nuveikęs piktus,
Čia bočiai už laisvę tiek amžių kariavo;
Čia mūsų tėvynė ir buvo, ir bus.*

Arba:

*Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai:
Jie mylimą Lietuvą gina;
Kam nusviro galva, tam Dangaus angelai
Vainiką iš diemantų pina.*

Antras dalykas, kurį Maironis sėmėsi iš istorinės praeities, – tai supratimas, kad visų praeities bėdų priežastis – per menkas kultūros veiksnio vertinimas, o drauge vienintelis gyvybingos ateities laidas – visų tautos jėgų mobilizavimas kultūros kūrybai. Maža tauta yra stipri kultūros didumu. Šitokią išvadą padaro Maironis pirmoje jaunuoliškoje savo knygoje *Apsakymai apie Lietuvos praeigą*, bet tas požiūris įvairiais variantais gyvena ir jo poezijoje:

*Į darbą, broliai, vyrs į vyrą,
Šarvuoti mokslu atkakliu!
Paimsme arklą, knygą, lyrą
Ir eisim Lietuvos keliu!*

„Raseinių Magdėje“:

*Vaikeli, mokinkis,
Lietuviu vadinkis,
Vilties nenustok niekados!
O, mokslas daug gali:
Jis vargstančią šalį
Išpančios iš amžių skriaudos.*

„Jaunojoje Lietuvoje“:

Daugiau mokslo vyrų! Galingas jų žodis,

*Ką gal Lietuva, svetimtaučiams parodys,
Jos vardą aukštai užrašys!
Į mokslą! Į mokslą su norais giliais!
Jis vardą lietuviu apdengs spinduliais!
Jis mūsų didvyrių lopšys.*

Čia Maironis tikras XIX a., pozityvizmo epochos, sūnus, išsakantis šviesų – mums šiandien ir naivų – tikėjimą, kad mokslas išspręs visas žmogaus ir visuomenės problemas, atvers neribotas pažangos perspektyvas. Bet Maironio poetinio pasaulėvaizdžio kontekste tie šūkiei reiškia kai ką daug didesnio. Maironis be jokių išlygų visur ragina krautis turtus, kurių nei rūdys nesugrauzia, nei kandys nesuėda. Jis svajojo apie tuos laikus, kai Lietuva „pasakys pasauliui: štai esmi nauja pajėga kūrėja, kai sulauks savo Shillerių, Rembrandtų, Newtonų, Bramantų, kai jos dvasia sieks plačiau negu jos kūno sienos“¹. Jam vertybės yra ne tik mokslas, bet tautos kultūros visuma – kalba, tautosaka, menas, dorovė – visa tai, kas gali augti, nešti vaisių tik kaip visuminio tautos gyvenimo dalis, susijusi su tautos istorine patirtimi, kuri remiasi praeities kultūrine tradicija. Užtat kaip labiausiai Maironio dvasią išreiškiantį priesaką galime cituoti žodžius:

*Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę,
Kame nuo amžių tėvai gyveno:
Čia tavo kūnas sau maistą semia,
Čia grynai dvasiai tiek sveiko peno.*

Maironio poetinis pasaulis nuaustas iš gamtos vaizdų – ir tokią raišką jis įtvirtino mūsų poezijoje daugeliui dešimtmečių, ji galioja beveik iki šiai dienai.

Tiesa, gamtos stebėjimas ir išgyvenimas lydėjo visą lietuvių poezijos kelią. Tautosaka reiškė pirmąją žmogaus ir gamtos giminybę. Gamtos detalėmis inkrustuota XVI–XVII a. poezija. Donelaitis gamtą mato kaimiečio akimis – susipynusią su žemdirbio darbais, rūpesčiais ir džiaugsmis, jam tai išminties, tikslingumo ir tvarkos paveikslas, kuriuo žmogus gėrisi ir iš kurio privalo mokytis.

Naujaip į gamtą pažvelgia Daukantas ir Baranauskas. Girių didybė ir grožis jiems tampa Lietuvos metafora. Gamta ima kaupti mintį į tautos istoriją ir likimą.

Tuo keliu eina Maironis, tik toliau ir plačiau žvelgdamas. Jis mato nebe valstietiškąjį kaimo gamtos pasaulį, ne Žemaičių girias ar Anykščių šilelį, o visos Lietuvos gamtą. Jo kūryba ir atspindėjo, ir skatino naujųjų laikų tautos egzistavimo formą, kai suvokiama istoriškai nauja etninė bendrija, saistoma teritorinių, kalbinių, ekonominių ir kultūrinių ryšių, kai subręsta tautos savimonė. Dėl to Maironiui, tautinio atgimimo reikėjui, gamta – tai visų pirma tėvynės gamta, tasai kraštas, kur „broliai artojai lietuviškai šneka“, „kur mūsų sodybos, kur bočių kapai“. Maironis, pirmasis mūsų literatūroje, aprėpė gimtosios žemės visumą su būdingiausiais jos istoriniais ir geografiniais požymiais, o atskiri to peizažo elementai tapo tautiniais simboliais. Tėvynės gamta Maironio poezijoje visados idealizuota, išaukštinta, žadinanti meilės ir pasididžiavimo jausmus.

Kokios Maironio kuriamo peizažo koordinatės?

Lyg ir netikėta pirmu požiūriu, kad Maironis mūsų lygumų ir nedidelių kalvelių žemę apibūdina „kalnų“ įvaizdžiu – panašiai kaip Baranauskas („Kalnai ant kalnų...“). „Tarp kalnų“ Maironiui dunkso „Vilniaus rūmai“, „ant kalnų aukštai“ griūva apleistos pilys, tarp „kalnų lankų“ banguoja Nemunas, į tolumą driekiasi „Kalnų, kalnelių, kalvų“ virtinės, „ten, už kalno, platumoje“ tviska Dyvičio ežero „krištolinė banga“. Visi šie kalnai yra ne tik kraštovaizdį apibūdinantis bruožas, bet pirmiausia vertinimo ženklai, teikia peizažui kilnumo, iškilmingumo. Tokį pat vertinantį poeto požiūrį atspindi ir antrasis peizažo komponentas – girios, miškai. Girios žalios, tamsios, galingos, plačiausios čia užia,

¹ Cit. iš *Lietuva*, 1920 02 15, Nr. 37.

šlama, čia vėl krūpčioja slaptinai; tamsūs miškai dunkso, verkia ir gaudžia. Giria, miškas, sekant Daukanto ir Baranausko tradicija, čia ir Lietuvos galybės, ir jos skaudaus istorinio likimo, jos ištvermės, atsparumo, gyvybingumo simbolis.

Pastovumą, tvirtumą reiškiantys kalnų ir girių motyvai jungiasi su dinamikos ir kaitos reiškejais – vėjo ir upių vaizdinija. Vėjas dažniausiai šaltas, aštrus, „šiaurės vėjas“, „užrūstintas vėjas“, kuris pakyla ir „žalią medį laužo“, girią daužydamas blaško. Jis asocijuojasi su priešiška istorine jėga, kuri grasina tautos egzistencijai, bet drauge ir žadina energiją, atsparumą ir ryžtą. Kartais tai pavasario vėjas, kuris, „tirpydamas sniegą, papūs iš pietų ir gamtą prikels užmigdytą“. Tada jis sudaro poetinį paralelizmą, kurio antrasis narys – tautos žadintojai ir švietėjai.

Ir dar upės – plačios, bėgančios, tekančios, banguojančios – kaip nesustabdomo, viltingai į priekį besiveržiančio laiko simboliai.

Kalnų, girių, upių, vėjų nubrėžti Lietuvos kraštovaizdžio kontūrai prasišviečia pro daugelį variantų, kuriuos sudaro vietovardžių, augalų, paukščių pavadinimai. Šatrija, Medvėgalis, Girgždutė, Dyvitis, Punia... Nemunas, „Vilija, mūsų upelių motutė“, Šešupė, Dubysa, Nevėžis, Minija, Venta... Maironio peizaže auga mylimiausi lietuvių medžiai – ąžuolas, uosis, beržas, eglė, drebulė; putinas „skleidžia žiedus prieš saulę baltai“ ir sirpina „uogas, kaip kraujo lašus...“ Maironio eilėraščiuose „rausta žemčiūgai ir rūtos žaliuoja“, žydi rožės, pinavijos, gvazdikai, „raudonmargę kreipia kepurę jurginų pulkai“. Pievos išpintos neįvardytų gėlių „vainikais margai“, „netoli vandens“ auga neužmirštuolė, kurios žiedas „nekaltas kaip aukštas dangus“. O į dangų kyla vieversiai, gieda lakštingala, „raiboji gegutė kukuoja“, „pempės giesmė įprasta“ sveikina pavasarį. Iš čia Maironio peizažo nepakartojamas tautinis koloritas.

Maironis mato gamtą grožio aspektu. Jis sukūrė lietuvių literatūrai klasikinį gamtos grožio modelį, kuriuo remdamasi ar su kuriuo polemizuodama kūrėsi vėlesnė lietuvių poezija. Šis modelis įsišaknijęs tautosakoje, o drauge jis artimas XIX a. Europos klasikinės poezijos estetikai. Maironio gamta giedra, harmoninga, skaidri, šventiška, kelianti džiugesį, pasigėrėjimą ar švelnų ilgesį.

Maironio gamtovaizdis nėra statiškas. Poeto vaizduotę žadina nuolatinis gamtos keitimasis, jos formų, spalvų žaismas. Virš jo žemės nušvinta saulėtekio aušra, veriasi aukšto dangaus „mėlyna gilybė“, „mėlynas skliautas neišmatuotas“; jo saulė „juokiasi, širdį vilioja“ arba leidžiasi raudona „ant Vilniaus kapų“ ir slepiasi „už girių“. Tada užsidega kitos „dangaus šviesybės“, „dangaus akys sidabrinės“. Kartais jo naktys – žvainos, mėnesėtos vasaros naktys, kvepiančios jazminais, o kartais „žvaigždžių milijonais nusėtos“ vidurziemio naktys. Bet labiausiai Maironis mėgsta pavasario nubudimą ir saulės patekėjimą, kuriuos sveikina su dideliu dvasios pakilimu. Maironis – kylančio visuomeninio judėjimo dainius, ir gamtoje jo širdį labiausiai paliečia ir vilties pripildo tai, kas žada gyvybės pergalę prieš mirtį, šviesos prieš tamsą.

Maironio gamta nėra laukinė, pirmapradė, ji sužmoginta, į ją darniai įsipina kultūrinės veiklos ženklai. Jo žemė žaliuoja ne tik giriomis, bet ir sodais, ant dirvų sužėlusiais rugiais, o iš žalumos stiebiasi Vilniaus rūmai, Trakų pilis, Kaunas, Palanga ir kiti miestai bei miesteliai. Maironio gamtoje skamba „brolių artojų“ lietuviškas žodis, sesučių „graudžiai malonios dainos“ – „tėvynės dainos auksinės“.

Bet yra dar kita gamtos vaizdų plotmė Maironio poezijoje. Jau Baranauskas buvo sulydęs gamtos vaizdą su žmogaus subjektyviomis būsenomis, su romantikams būdingu gamtos jausmu: „Atsidusus krūtinė lyg giria linguoja. / Lyg tartum ramumas taip dūšion įslinko, / Kad net dūšia kaip varpa pribrendus nulinko.“ Tačiau Maironis ir čia nuėjo toliau. Jis – pirmasis lietuvių poetas, atradęs žmogaus vidinio pasaulio sudėtingumą ir dramatiškumą. Gamtos vaizdai jam yra šio pasaulio atitikmenys. Jūra ir dangus – jo sielos peizažo pagrindiniai įvaizdžiai. Tai audringa, „išsisupus plačiai vakarų vilnimis“ Baltija, siūbuojančios marės, verdą verpetai, griauinančios, kaukiančios audros ir viesulai. Visa ta šėlstanti stichija suvokiama kaip vidinės jėgos, veržlumo, kūrybinių galių išraiška. Bet kartais būna nurimusi jūra, „marių erdvė begalinė“, tviskanti nuo mėnesio pilnaties – dvasinės pilnatvės metafora.

Idealy, aukštų siekimų sritis išreiškiama dangaus įvaizdžiu. Maironio dangus čia „rūsčiai aptemęs“,

čia „nušvitęs žaibais“, čia vėl nusiblaivęs, jame pateka aušra ir juokiasi saulė; mėlynas, aukštas, tolimas pavasario dangus arba nakties dangus, kuriame mirga „vakarinė žvaigždė“, „aušrinė žvaigždė“, „aukštybių žvaigždė“, „žvaigždė sidabrinė“.

Maironio gamtos vaizdas sudėstytas iš tokių objektyvybės duomenų, kurie visiems pažįstami, savi, jie susieti su tokiais išgyvenimais, kuriuos visi jaučiasi patyrę. Tik iki Maironio niekas nebuvo radęs žodžių visam tam pavadinti, išreikšti. Ir todėl jaučiame, kad jis prabilo už mus visus. Kalbėdami jo žodžius, jaučiamės išsąkų savo pačių žinojimą ir jautimą, kokia graži ir meilės verta yra gimtoji žemė ir koks širdį keliantis virš jos atsivėręs dangus.

Maironio kūryba – tai tikėjimo ir vilties poezija. Bet jos optimizmas nei lengvas, nei vienaspalvis. Maironis mato tikrovę dramatišką, įtemptą ir skaudžią. Tačiau netilstančioje priešingų jėgų kovoje jis visados teigia teisingumo, gėrio ir istorinės pažangos pergalę. Naktis, žiema, miegas, mirtis jam nėra dominuojančios pasaulio jėgos – jis džiaugsmingai sveikina aušrą, pavasarį, atbudimą ir prisikėlimą. Jo poetiniai įvaizdžiai remiasi esminiais agrarinės kultūros pradais. Į dirvą mesto grūdo mirtis yra augimo, žydėjimo ir derliaus sąlyga. Kančia yra kelias į džiaugsmą, mirtis – į prisikėlimą:

*Apakę! Savo kelių matot
Tarp rožių, pokylių, juokų!..
O nelaimingi, nesupratot,
Jog žemė – tai šalis vargų!*

*Jog žemė – ašarų vietovė!
Ir nelaimingas tas žmogus,
Kurs veido ašara neplovė:
Jam uždarytas bus dangus.*

Taip rašė Maironis pačioje jaunystėje – kaip tikras romantikas, Adomo Mickevičiaus ir jaunojo Goethe's (Gėtės) dvasia. Iš tokio nusiteikimo kyla ir visa jo poezija – energinga, gyvybinga, nemėgstanti išglebimo, pasyvaus svaičiojimo, aukštinanti žmogaus pastangas nesitaikyti su smukdančiomis aplinkybėmis; ji veria perspektyvas, skatina veiklą ir kūrybą. Visa, kas joje svarbiausia, poetas sėmėsi iš savo jaunystės – iš XIX a. pabaigos lietuvių tautos situacijos, iš viso dvasinio gyvenimo – jo idėjinių ir literatūrinių srovių. Greit sukanka 100 metų, kai 1885 m. *Aušroje* pasirodė jo pirmas eilėraštis. Tada niekas negalėjo numatyti, kad tai naujos literatūrinės epochos pradžia, kad ateis metas, kai kalbėsime apie lietuvių poeziją iki Maironio ir po Maironio, kaip kalbame apie laikus prieš mūsų eros pradžią ir po jos. Iš XIX a. jis atsinešė optimizmą, pasitikėjimą gyvenimu ir ateitimi. Iš ten aukštas pareigos suvokimas, moralinės nuostatos rimtumas, aukšti ir aiškūs doroviniai kriterijai, kuriais jis matuoja savo paties ir kitų gyvenimą.

Maironio poezijoje labai stiprus vidinis balsas – vadinkime jį sąžine ar kantiškuoju moraliniu imperatyvu. Tas balsas liepia visuomenės, tautos interesus kelti aukščiau už savuosius, jis smerkia savanaudiškumą ir konformizmą, jis įsako nebijoti „vargo kieto“, kai to reikalauja ištikimybė idealams, draugams, vienminčiams. Šiam balsui paklusti nėra lengva, tačiau būtina. Maironio poezijos žmogus čia nepripažįsta jokių savęs teisinimų. Maironis poetizuoja žmogų, kuris laimi kovą su savo silpnybėmis ir pagundomis, neieško lengvatų, išlygų ir nuolaidų.

Kokius saitus mes šiandien galime rasti su Maironio kūryba, perėję XX a. patirtį, kai įsigalėjęs dorovinis reliatyvizmas, kai ironija ir skepticizmas yra būdingiausia dvasinė laikysena, o formos sudėtingumas ir painumas – būdingiausias dabarties literatūros bruožas?

Manau, kad dabarties situacijoje Maironis traukia kontrasto jėga. Jis yra mūsų nostalgija, mūsų pasiilgimas. Jo poezijos taurus paprastumas, skaidrus aiškumas, autentiška dvasinė kaitra ir dorovinė rimtis yra ar bent gali būti mūsų buvimo atrama, kuri neleidžia nugrimzti, ištirpti, prarasti patiems save. Maironio žodis paliečia mus, jaudina, įtikina, sujungia mus su pagrindiniais mūsų istorijos, likimo, gamtos dalykais, su gyvenimo, mirties ir prisikėlimo paslaptimi. Jis iš tikrųjų yra šaltinis, prie

kurio grįžtame nuvargę, išsekę, ištroškę ir kuris visada atgaivina, gražina mus prie tikrųjų, amžinųjų vertybių.

1982

ISTORIJA, KULTŪRA, ŽMOGUS MAIRONIO POEZIJOJE

Maironio gimimo 125-osioms sukaktuvėms

Jau antras šimtas metų nuo to laiko, kai 1885 m. *Aušroje* buvo išspausdintas pirmasis Maironio eilėraštis. Antrą šimtmetį jis gyvena mūsų literatūrinėje sąmonėje, veikdamas ją tai akivaizdžiomis įtakomis, tai vien daugiau ar mažiau įsisąmonintu pačiu savo buvimo faktu. Kartu jaučiame, kad Maironio spinduliavimo erdvė yra platesnė negu tik literatūra. Prieš ketvirtį amžiaus, Maironio gimimo 100-ųjų sukaktuvių minėjime, V. Mykolaitis-Putinas sakė: „Mes žinome daug didesnių poetų už Maironį, tačiau Maironis mums kažkas daugiau negu jie.“ Pritariame tiems žodžiams. Maironio poezija tikrai yra vienas iš reikšmingiausių tautos dvasinio gyvenimo komponentų, formuojantis tautos pasaulėvaizdį, motyvuojantis jos socialinę elgseną. Daugelis mūsų vaizdinių, emocinių reakcijų ir sprendimų, etinių ir estetinių nuostatų įsišakniję Maironio poezijoje.

Maironis nebuvo teoretikas, ideologas, naujų politinių ar filosofinių idėjų kūrėjas, bet, kaip menininkas, buvo jų reiškėjas. Jis suėmė savin epochos dvasią ir su nepaprasta menine įtaiga ją išsakė – išsakė, kas atitiko istorinio proceso kryptį, kas joje buvo gyvybingiausia, svarbiausia tautos egzistencijai.

Maironio meninis pasaulis susiklostė 1885–1905 metais. Nors vėliau dar parašyta iškiliausių kūrinių, bet šis dvidešimtmetis yra laikas, kai Maironio poetinis pasaulis įgijo visus esminius bruožus. Kartu tai be galo svarbus lietuvių poezijos raidos etapas. Anksčiau buvo K. Donelaitis ir A. Baranauskas, paskui – Putinas, B. Sruoga ir ketvirtojo dešimtmečio lyrikų plejada, o toliau ir visa lietuvių poezija iki pat mūsų dienų. Maironis – būtina grandis tarp šių dviejų istorinių blokų. Be jo ankstesnis literatūros etapas būtų buvęs tarsi neužbaigtas, ir nebūtų galėję būti to, kas atėjo vėliau.

Minėtame dvidešimtmetyje lemiamą data – 1895-ieji. Tada pasirodė *Pavasario balsai*, *Tarp skausmų į garbę*, *Kame išganymas* – lyrika, poema, poetinė drama. Maironis atskleidė meninio žodžio galimybes visose trijose literatūros rūšyse ir sukūrė meninį universumą, su kuriuo prasmų horizontais ir žodžio įtaiga ano meto lietuvių literatūroje susilyginti negalėjo niekas. Šito tad universumo centre atsistojo žmogus, pasižymintis esminiais savo būties parametrais. Jo santykis su tauta, jos istorija ir kultūra čia yra svarbiausias.

Tauta Maironio poezijoje – pagrindinė pasaulio istorijos kategorija. Pasaulio istorija jam yra tautų istorija. Iš čia kiekvienos tautos savaiminis būtinumas ir reikšmingumas. Istoriją Maironis apibūdina etikos kategorijomis ir žvelgia į ją kaip į kelią, kuris veda į teisingumo būklę, atitinkančią aukščiausiojo būties principo tikslus. Ši būklė – tautų lygiateisiškumo įgyvendinimas. Lietuvos atsistojimas greta kitų tautų jam yra ir poetinė svajonė, ideali vizija, ir įvykusio fakto džiaugsmas. Tauta poetui – ne vien savo tauta. Visų tautų pastangos išsivaduoti iš priespaudos, išsikovoti savarankišką būtį gauna aukščiausią – Amžinosios Teisybės ir Meilės – sankciją. Jis poetizuoja vengrų, suomių ir graikų, pietų slavų ir sorbų tautinius sąjūdžius („Laimėkite, jaunos pakylančios šalys!“).

Tautiniai sąjūdžiai suvokiami kaip būtina pasaulio istorijos proceso grandis. Iš čia ir džiaugsminga Maironio poezijos tonacija, jaučiant, jog lemta gyventi tokiame laike, kai aiškiai girdimas pasaulio istorijos pulsas, sutampęs su savo tautos istorijos tėkme („Aplinkui jau žydi visur atgimimas, / Išpančiotos tautos gyvuoja laisvai. / Ir Lietuvai lemtas ne kitas likimas, / Ir Lietuvai laisvės išauš rytmečiai!“). Gyvenamasis laikotarpis Maironiui ryškiai atskleidžia tautų vertę, ypač mažų tautų, kurios ilgai buvo iškritusios iš pasaulio istorijos vyksmo, o dabar vėl į jį sugrįžta, manifestuodamos visų tautų laisvės, apsisprendimo, lygybės principų visuotinį galiojimą ir reikšmingumą. Savo tautą jis mato didžiojoje tautų bendrijoje kaip bendro proceso dalyvę, seseriškų tautų likimo bendrininkę, anų

likimuose ir žygiuose atsiveria jo tautos kelias. Išvesti tautą į šį kelią yra jo kartos istorinė misija, kurios sunkumas ir garbingumas uždeda ypatingą atsakomybę.

Tautos istorijos reflektavimas – viena iš esminių Maironio kūrybos atramų. Lietuvos istorijos poetinėje idėjoje išryškėja trys atžvilgiai: yra herojiškoji praeities Lietuva, yra tragiški tautos „užmigimo“, „apmirimo“ amžiai ir yra atgimimo laikas.

Maironio kuriama senosios Lietuvos vizija iš dalies tęsia XIX a. pradžios ir vidurio tradiciją, kuriai poetas randa lakonišką ir įspūdingą išraišką. Jam būdingas savitas atrankos ir koncentracijos menas, davęs tautai „senovės mitologiją“ – Gedimino, Kęstučio, Birutės Lietuvą, kur „...Vytautas didis garsiai viešpatavo, / Ties Žalgiriu priešus nuveikęs piktus“, kur „bočiai už laisvę tiek amžių kariavo“, kur „mūsų tėvynė ir buvo, ir bus“. Tai Lietuva, plytinti mitiniame laike, kai „kalbos nemindžiota gimtines, / Nė dainų mūsų Lietuvos“. Šių vaizdų įtaigos šaltinis – ne tik poetinė energija, bet ir autorius bei adresato gyvai suvokiama analogija su savo epocha. Tolimų laikų karinė heroika ir šlovinga karžygių mirtis siejosi su pasipriešinimu carizmui ir jo aukomis („Ten už upių plačių žiba mūsų pulkai; / Jie mylimą Lietuvą gina; / Kam nusviro galva, tam Dangaus angelai / Vainiką iš diemantų pina“).

Senoji Lietuva pagal Maironio istoriosofinę koncepciją pasaulio istorijos procese labiausiai dalyvavo karinėmis ir politinėmis formomis. Ji sukūrė valstybę, lėmusią Žalgirio pergalę, gynusią Europą nuo turkų ir totorių antplūdžio. Kultūros sferą ji praturtino unikalaus poetiškumo mitologija ir dainomis, kurias, anot Maironio, „didžiausias vokiečių poetas Goethe <...> vadino poezijos perlu“. Bet dėl tragiškų istorinių aplinkybių jai nebuvo lemta įsitvirtinti Europos tautų bendrijoje. Pragaištingą vaidmenį atliko tai, kad, pavėluotai priėmusi krikštą, lietuvių tauta pasijuto „tarytum perblokšta, mirtinai nugalėta, neteko pasitikėjimo savimi ir ėmė merdėti“. Pamažu ji neteko savo šviesuomenės, valstybinio savarankiškumo, tarsi apmirė ir penketą amžių laukė atgimimo.

Šio laikotarpio tautos būtis siejama su mirties ir prisikėlimo mitologija – ir bibline, ir senosios agrarinės kultūros. Tuo pagrįstos istorinės koncepcijos optimizmo negali nustelbti jokie kentėjimai, nelaimės, vargai, nes prisikėlimas yra nenugalima pasaulio vyksmo jėga: po žemę sukausčiusios žiemos visados ateina pavasaris, žemėje palaidotas grūdas visados pakyla gyvybės želmenimis, po nakties visados išaušta rytas – iš tokių ir panašių vaizdinių formuojasi būdingiausios Maironio metaforos.

Idealus pasaulio būvis poetui – laisvų tautų bendrija, į kurią veda objektyvus istorinės pažangos dėsnis. Galutinių istorijos tikslų požiūriu jis yra moralus. Užtat tautų pavergimas tai nusikaltimas „švenčiausioms teisybėms ir tiesoms“, ir už jį baudžia pati istorinio proceso eiga: „Bet amžių baisi Nemezida užslinks! / Ji eina kaip Dievo rūstybė. / Galingą pirmiausiai gal sau išsirinks: / Prieš ją krito Romos galybė.“ Teisybę, teisingumą Maironis išpažįsta kaip aukščiausią pasaulio principą, kuriuo pagrįsta moralinė pasaulio tvarka. Užtat teisinė sąmonė poetui yra svarbi kultūros sudėtinė dalis. Su juridinės veiklos sfera susiję daugelis Maironio poemų personažų, be to, ir paties Maironio daktaro disertacijos tema „Paskaitos apie teisingumą ir teisę“. Visoms tautoms jis linki teisėtumu pagrįstos demokratinės tvarkos: „Tauta tai nėra savastis / Karalių! Josios ateitis / Ir jos valdžia, ir jos likimas / Tur prigulėt nuo jos žmonių!“

Atgimimas Maironiui yra esminis posūkis tautos istoriniame kelyje. Tai sugrįžimas į pasaulio istorijos eigą, atbudimas iš ilgaamžės neistorinės būties. Maironio istorinės koncepcijos naujumą žymi jos atvirumas. Poeto suvokime tautos istorija nukreipta į ateitį. Jis teikia tautai naujus laiko matmenis, kalba apie ją ne tik būtuojų, bet ir būsimuoju laiku.

Silpnas kultūros prado reiškimasis pakirto senąją Lietuvos valstybę – tokia, pasak Maironio, svarbiausioji Lietuvos istorijos pamoka. Dabartis privalo visas tautos jėgas sutelkti kultūros kūrybai – vien tai garantuoja tautos gyvybę ir ateitį. Maža tauta yra stipri kultūros didumu. Kultūros vertės motyvas skamba ankstyviausiuose poetiniuose kūriniuose. Poemėlėje „Lietuva“ greta praeities istorijos didvyrių iškyla Donelaitis, L. Rėza, broliai Juškos, A. Mickevičius ir ypač A. Baranauskas, kuris laikomas didžiausiu atbundančios Lietuvos dainium, pirmuoju atgimimo reiškėju. Keičiasi žmogaus asmeninės vertės kriterijai. Su senovės Lietuva siejosi „didvyrių“, „milžinų“ figūros. Dabar didvyriai ir milžinai – nebe karinių žygių herojai, o kovotojai ir kentėtojai už naują tautos būtį, už pergalę

dvasios regionuose, kovotojai ne ginklu, o valios jėga ir ištvėrme, kultūros vertybių kūrėjai.

Dvasinę kultūrą Maironis laiko tautos gyvybės apraiška ir garantu. Šitoks požiūris – jo tautinės programos kertinis akmuo.

Pirmoji, aukščiausiaji kultūrinė vertybė Maironiui yra kalba. Ją jis ne tik poetizuoja savo eilėraščiuose, bet visa kūryba atveria jos galimybes. Jo talentas pirmiausia ir pasireiškė kalbos sferoje. Poetinis žodis, liaudies dainoje žėrėjęs daugelį šimtmečių, rašto kalboje gludintas nuo A. Kulviečio, S. Rapolionio ir M. Mažvydo laikų, Maironio kūryboje prasiskleidė iki tol neregėtu skambumu, vaizdingumu ir raiškumu. Jis sukūrė tokių įvaizdžių ir metaforų, tokį žodžio intonacinį ir ritminį lankstumą, kuriuo galėjo išsakyti visą žmogaus gyvenimo pilnatvę. Jis kalbėjo apie tokius dalykus, kurių ištarti ir pavadinti iki jo niekas nemokėjo ir net nebandė, jis suvokė svarbųjį savo laiko tikslą – lietuvių kalbą iš buitinės kalbos paversti kultūros kalba. Šitai laikė esmine savo, kaip poeto, misija ir ją vykdė su didžiausia atsakomybe. Pirmosios poemos *Tarp skausmų į garbę* pratarėme jis 1893 m. rašė būgštaujantis, kad skaitytojams poemos „rūbai pasirodys dar šiurkštūs ir stori, eisena gana sunki“, ir dar priduria: „Bet neužmirškite, broliai, jog einu keliu visai nauju ir neišmintu, jog lietuviškas liežuvis ypatingai poezijoje visai dar neišdirbtas, ir ant vieno sakinio reikia ne kartą rymoti ilgomis valandomis, iki išrandi atsakantį išreiškimą savo mislies“. Maironio poezijos leidimai rodo, kaip rūpestingai jis dailino ir tobulino savo kalbą, kol ji lietuvių poezijai tapo klasikine norma.

Maironiui rūpėjo ne tik meno, bet ir mokslo kalba. Jis rungėsi su kalbine medžiaga, versdamas iš lotynų kalbos į lietuvių savo „Paskaitas apie teisingumą ir teisę“, stengdamasis turtinti filosofinę terminiją. Džiaugėsi 1920 m. steigiamu Lietuvos universitetu, o pirmiausia tuo, kad mokslas čia bus kuriamas lietuvių kalba, turėdamas mintyje, jog kuo platesnės intelektualinio gyvenimo sritys atsivers lietuvių kalbai, tuo kalba taps tobulesniu, tikslesniu ir lankstesniu dvasinio tautos gyvenimo instrumentu. Maironiui rūpėjo lietuvių kalbos būklė mokyklose, ir kai tik po 1905 m. revoliucijos atsirado galimybė įvesti Lietuvoje lietuvių kalbą bent kaip atskirą discipliną, jis dalyvauja sudarant lietuvių kalbos pirmąją programą.

Poetinėje kultūros koncepcijoje, kurią Maironis skelbė lyrikoje, deklaravo poemose, į „kultūros“ vietą jis dažnai metonimiškai deda „mokslą“.

*Daugiau mokslo vyrų! Galingas jų žodis,
Ką gal Lietuva, svetimtaučiams parodys,
Jos vardą aukštai užrašys!
Į mokslą! Į mokslą su norais giliais!
Jis vardą lietuvių apdengs spinduliais!
Jis mūsų didvyrių lopšys.*

Maironio poemose aukštinami mokslininkai, menininkai. Bet rūpi jam, žinoma, tautos dvasinės kultūros visuma – visa, kas gali augti, nešti vaisių tik kaip visuminio tautos gyvenimo dalis, susieta su tautos istorine patirtimi, paremta praeities kultūrine tradicija.

Per kultūrą reiškiasi tautos gyvybė, ir kultūros nacionalinis savitumas Maironiui nėra problemiškas, toks jis taps ateinančiai menininkų kartai. Lietuvių kultūra remiasi neabejotinai savitu etniniu valstietišku pagrindu („Jei nori atrasti lietuvių šiandieną, / Ieškok, kur aprūkę šiaudiniai stogai“). Kalba, tautosaka, papročiai, dorovinės normos – visa tai, pakelta į aukštesnį sąmoningumo lygį, susieta su istorinio tęstinumo mintimi, su pilietine ir politine savivoka, ir sudaro jam lietuvių kultūros visumą, kurią jis reiškia ir aukština poetinėmis emblemomis. Jo santykio su tautos kultūra poetinė kvintesencija yra „Raseinių Magdės“ įžangos pirmieji posmai: „Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę... Mylėk jos kalbą, senovės būdą... Mylėk prabočių kapus garbingus...“

Tautos kultūros savitumas Maironiui ne tik savaime suprantamas, bet ir labai svarbus. Tačiau toji kultūra nefunkcionuoja poetui uždaroje ir apribotoje erdvėje. Ji yra atvira pasaulio kultūrai, dar daugiau – jos egzistavimo prasmė ir pateisinimas yra jos įnašas, jos dalyvavimas visuotinėje pasaulio tautų kultūroje.

Maironio tautos ir kultūros samprata esmingai susijusi su augimo ir tobulėjimo idėja. Tikroji tėvynės meilė jam yra norėjimas, rūpestis ir pastanga, kad tautos kultūra įgautų universalią vertę, taptų žmonijos kultūros dalimi.

Tautos gyvenimas ir skeidimasis istoriniame laike nėra sklandus ir savaiminis, jis „neina kaip saulė ramiai, be karionės“: tai grumtynės tarp melo ir tiesos, istorinio regreso ir pažangos jėgų. Keitimasis, mainymasis ir drauge augimas, tobulėjimas yra istorinis dėsnis. Bet žmogus šiame procese nėra bevalė ir bejėgė istorijos jėgų blaškoma būtybė. Maironio kūryboje, visų pirma poemose, svarbi yra tautinio apsisprendimo situacija. Ji įtraukia individą į pasaulio istorijos procesą, rodo žmogaus priaugimą arba nepriaugimą prie gyvenamojo momento, istorinio proceso krypties suvokimą arba nesuvokimą. Šis apsisprendimas nėra vien intelektualinis aktas. Maironiui jis yra susijęs su etinėmis pareigomis ir atsakomybės kategorijomis. Žmogui neduota kitokios buvimo formos, kaip buvimas tautoje. Tradicinėje kultūros fazėje šis būvis natūralus, instinktyvus, nereflektuojamas („čia močiutė užlingavo raudomis mane...“, „čia užaugau, iškentėjau aš kančias visas...“). Bet vélesnėse ir dinamiškesnėse kultūros stadijose tautinė priklausomybė tampa problemiška. Jau reikia sąmoningo identifikavimosi su viena ar kita tauta; reikia mąstymo, argumentuoto pasirinkimo, reikia neužsisklęsti bemintėje, inertiškoje buityje, nepasiduoti žemiems savanaudiškumo ir servilizmo potraukiams. Šis apsisprendimas pastato žmogų prieš išdavystės – ištikimybės dilemą. Pasirinkti savo tautos išsižadėjimą Maironiui tolygu išduoti motiną. „Išgamos“, „tautos pabėgėliai“ Maironio smerkiami pikčiausiose satyrose. Priešingai – žmogaus sutapimas su tauta visados aukštinamas ir poetizuojamas. Šią žmogaus situaciją pasaulyje Maironis savo poezijoje ypač pabrėžia ir sureikšmina. Suvokiame mūsų kultūroje būtent Maironį kaip iškiliausią žmogaus ir tautos ryšio reiškėją.

Maironio poetinio pasaulio žmogus įsišaknijęs savo istoriniame laike, o kartu esti universalioje žmogiškos paskirties ir lemties situacijoje. Žmogus čia nėra savo paties matas, jis susietas su kažkuo didesniu ir bendresniu. Pasaulio vyksmas yra žmogaus, jo individualios būties reiškimosi scena, ir jo gyvenime galioja tie patys kovos ir įtampos dėsniai. Kaip istorijos procese neteisybė, priespauda, smurtas žadina ir tvirtina viltingas, gyvybines tautos jėgas, taip ir žmogaus gyvenime kliūtys, kančia, skausmas sužadina dvasinę energiją, kuriamąsias jėgas:

*Taip prūdas, platus ir tamsus nuo vandens,
Kad audra paleidžia upes,
Išlauždamos spragą – kastinę akmens,
Krantus, rodos, savo pames.*

*Bet audra prabėgo: sušvito dangus;
Vėl užtvenktas prūdas plačiais;
Tik mala, sujudinęs girnų sparnus,
Ir miltais išėina rugiai.*

Istorijos procese šis žmogus – ne dalyvis, o veikėjas, klausąs vidinio sielos balso, verčiančio kurti naujas gyvenimo formas. Esamybė niekad jos nepatenkina. Veiklos orientyrai – Tiesos ir Meilės principai. Gyventi pagal Tiesos reikalavimą – tai visomis savo dvasios pajėgomis stengtis suprasti pasaulį ir savo vietą jame. O tiesą suradusį protą veiklai, kūrybingam ir pilnatviškam gyvenimui įkvepia meilė. Ji yra pagrindinė gėrį kurianti jėga. Ką žmogus daro iš meilės, mylėdamas, tas lemia gėrio ir teisybės laimėjimą:

*Į darbą, vyrai! Šalį jauną
Prižadins meilės rytmetys;
Galybė meilės viską griaua:
Žiemos ledus ji sutirpdys.*

Meilė – universali jėga, sujungianti žmogų ir pasaulį: „...Vien meilę norėtum dainuoti, / Apimti pasaulį, priglaust prie širdies, / Su meile saldžiai pabučiuoti!“ Mylėdamas žmogus pajunta dvasios jėgą, išgyvena šviesiausias dvasios akimirkas: „Man ranką padavei jautriai / Ir jauną širdį atdarei / Bendros žvaigždės vardu; / Dabar ar juokias ateitis, / Ar sofa verkia mums širdis, / Jaučiu ašai už du.“

Poetinėje pasaulio sampratoje aukščiausia meilės forma – tėvynės meilė. Maironio poezijoje ji nėra retorinė deklaracija, o pavergia ypatinga poetine energija ir temperamentu. Tai aistra, gimininga Platono Erotui, keliančiam sielą į grožio ir gėrio sferas.

Maironio talento prigimtis, jausenos pobūdis lėmė, kad jo poezijoje tėvynė ir mylimoji dažnai susipina viename švytinčiame ir besikeičiančiame vaizde, kad tėvynė personifikuojama moters idealizuota figūra. Šitaip yra jo ankstyvojoje poezijoje, šitaip ir vėlesnio laikotarpio kūryboje. Antroji „Mūsų vargų“ preliudija prasideda meilės lyrika („Iš Danutės akių tai dangus, tai naktis; /Jų gelmė – amžina paslaptis!..“). Toliau šis motyvas keičiasi, įgyja naują prasmę ir pabaigoje išsilieja jaudinančia tėvynės meilės giesme:

*Daug kentėjus šalis, žeme bočių senų,
Pasiilgusi saulės dienu!
Atsibuski ir kelkis, džiaukis veidu viešu:
Tau pavasario gandą nešu.*

*Aš tau giesmę nešu, giesmę pilną vilties
Po sunkios vakarykščios nakties!
Daug kentėjus, tėvyne, užmirški vargus!
Juk tu mano naktis ir dangus!*

Taip Maironio poezijoje susilieja asmeniškiausi širdies išgyvenimai ir, pasak Hėgelio, „tautos interesų, vaizdinių ir siekimų visuma“. Čia skleidžiasi būsenos, kuriomis žmogus pasireiškia tautoje, o kartu atsiveria universalios sielos gyvenimo situacijos. Visa tai turi, kaip sakėme iš pradžių, ne tik literatūrinę vertę. Tai ne vien formuoja tautos estetinį jausmą. Maironio poezijos veikiama klostėsi pastaruju šimtmečiu visa dvasinė lietuvių kultūra. Per tą laiką ne kartą keitėsi meninis skonis; keitėsi tautos istorinės-socialinės egzistavimo sąlygos; keitėsi gamta, prarasdama savo pirmąjį tyrumą; keitėsi pagaliau ir žmogus, tapdamas vis daugiau rafinuotas ir vis mažiau harmoningas, gal ne vienu atveju prarasdamas gilumos ir aukštybių matmenis. O Maironio poezija tebėra orientyras, pastovus atskaitos taškas, kurio negalime išleisti iš akių, jei norime suprasti save, įvertinti savo mokėjimą paklusti pareigai, pajauti atsakomybę, jei norime pažvelgti į savo gyvenimą didžiųjų Tiesos ir Meilės vertybių šviesoje.

1987

Vanda Zaborskaitė, *Tarp istorijos ir dabarties*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 65–83.